

JOSEF ŠKVORECKÝ: NEVYSVĚTLITELNÝ PŘÍBĚH ANEB VYPRÁVĚNÍ QUESTA FIRMA SICULA

(1998)

Nevysvětlitelný příběh Josefa Škvoreckého (* 1924) sice na první pohled nepatří do kontextu autorova díla, jde však o tzv. klamání tělem. Dobrodružný příběh z antiky a pseudovědecké bádání o osudu jistého rukopisu je ve skutečnosti niternou výpovědí. *Nevysvětlitelný příběh* nenápadně a přitom nenásilně zapadá do celého dosavadního autorova života a tvorby: je v něm obsažen vzdálený odlesk Dannyho Smiřického, osudy spisovatelů, kteří se znelíbí moci, hrátky se slovy a idejemi, ale také je to zřetelný hold slovesnému umění, detektivním příběhům, velkým spisovatelům a hlavně Edgaru Allanu Poeovi.

Škvoreckého román je formálně členěn na tzv. *Questův rukopis* (*Narratio Questii*), odborný výklad editora Patricka Oliviera Enfielda a dopisy čtenářů, provázené další reakcí editora. Na první pohled je zřejmé, že text má vzbudit dojem seriózní badatelské práce, totiž kritického vydání nově objeveného antického pramene. Protože jde již o čtvrté vydání (ovšem první v českém jazyce), je původní text, tedy *Questův rukopis* a editorův komentář, doprovázen reakcemi čtenářů předchozích, cizojazyčných vydání.

Hlavní postavou příběhu je, jak napovídá titul románu, římský mladík a posléze muž, občan Questus Firmus Siculus, současník Augustův a Ovidiův. O jeho životních osudech vypovídá sedm pergamenových svitků, nalezených výpravou profesora Langhorna v mayském Copánu. Cesta latinského textu přes Atlantický oceán se ihned stává jedním z diskutovaných témat. Samotný text je Questovou autobiografií, jakoby deníkem či zaznamenanými vzpomínkami od doby veselého dospívání k vyzrávání v muže. Questus na sebe chtě či nechtě prozrazuje mnohé – očividné jsou jeho technický talent i touha po objevování a cestování. Nejdůležitější je však otázka identity a osudu Questova otce, kterým není nikdo jiný než Publius Ovidius Naso, římský básník, jehož životní příběh dodnes vzbuzuje otázky a zájem badatelů. Právě jemu věnuje Questus ve svém vyprávění nejvíce prostoru, přičemž mimo jiné objasňuje konec básníkovy života. Ten nezemřel v Tomidě (Konstanci), jak se obecně předpokládá, ale pod pseudonymem se odebral do Vindobony (Vídne), kde psal divadelní hry-frašky. Úryvek jedné z nich Questus zaznamenal. Vzhledem k tomu, že se léta na pergamenovém svitku negativně podepsala, stává se Questovo vyprá-

věni s postupem času více a více fragmentární (a je doplňováno na základě odhadů a interpolací). Co se stalo s Questem Siculem později, o tom nám *Narratio Questi* mnoho neříká. Jisté je, že z Říma odjel na lodi, hnán svou cestovatelskou touhou, a nakonec se dostal do zatím neprobádaných končin.

K samotnému *Narratiu* jsou připojeny *Vysvětlivky* a *Komentář* editora P. O. Enfielda věnované popisu řeckých reálií a vědeckému výkladu některých sociálních jevů a technických detailů, zmíněných v *Narratiu*. Kromě toho Enfield dospívá ke spekulativním závěrům ohledně Ovidiovy smrti, o destinaci Questovy poslední životní cesty a o technice, kterou pro svou plavbu použil. Editor dochází k závěru, že nadaný římský vynálezce Questus zkonstruoval parní stroj, pomocí kterého překonal Atlantik.

Finální částí knihy jsou *Dopisy čtenářů*. Ke každému z nich je připojen zvláštní komentář, v němž editor Enfield vyhodnocuje věcný přínos čtenářských postřehů a informací pro možné odborné závěry. V prvním dopise upozorňuje Francouz A. Fouillet na podezřelou podobnost Ovidiovy frašky (jak ji částečně zachytil Questus ve Vindoboně) a hry reálně žijícího francouzského dramatika George Feydeaua *La Puce à l'Oreille*. V dalším dopise se od jistého pana Ceeha z Berlína dozvídáme, že během druhé světové války byl na Kerguelenách objeven ponorkou UB 1809–49 pergamen, který obsahově navazuje na „mayské“ *Narratio Questi*. Svitek s názvem *Zpráva Q. F. Situla o událostech na ostrově Tesalus* líčí další z Questových výprav, tentokrát do nitra Antarktidy, a editor Enfield poukazuje na to, že Questův životní příběh jako by se propletl s příběhem fiktivním – románem E. A. Poea *Vyprávění Arthura Gordona Pyma z Nantucketu*. Konečně ve třetím dopise upozorňuje francouzská znalkyně díla Julesa Verna M. Blaise na to, že ve Verneově románu *Ledová sfinga* byly na konci vymazány pasáže zmiňující ostatky neznámého římského ozbrojence, jehož štít nesl sotva čitelné znaky *Q...MVS SIC...*

Klíč k uchopení tohoto románu nabízí sám autor již v samotné dedikaci, která zní: „*Zdeně tento žert k čtyřicátému výročí.*“ Další indicií je pak již jméno „překladatele“ románu do češtiny – Daniel S. Miritz (Škvorecký se již jednou podepsal touto zkomoleninou jména svého románového alter-ega Daniela Smiřického, a to pod vydání Hrabalových *Ostře sledovaných vlaků*).

Tedy *žert*. Román je opravdu do velké míry žertováním mezi autorem a čtenáři i literaturou jako takovou. Je zároveň hrou, která autora jistě baví a která může bavit i čtenáře, pokud na ni přistoupí – například tak, že se vydá po stopách v textu porůznu rozesetých. K těm patří v první řadě osobní jména, popřípadě názvy děl – v mnoha případech odpovídají historické skutečnosti: Publius Ovidius Naso bezpochyby žil, stejně jako francouzský dramatik Feydeau. Reálně existující je i jeho hra *La Puce à l'Oreille*, v češtině známá pod titulem *Brouk v hlavě*. Jules Verne a jeho román *Ledová sfinga* jsou českému čtenáři též obecně známí. Jiná jména jsou zakódována v akronymech a slovních hříčkách – iniciály fiktivního editora Patric-

ka Olivera Enfielda odkazují zcela jasně na Edgara Allana Poea a tato aluze je dále v textu zdůrazňována několikrát poukázáním na Poeův (jediný) román *Vyprávění Arthura Gordona Pyma z Nantucketu* (*The Narrative of A. G. Pym of Nantucket*, 1837); stejným směrem navádí také typové označení německé ponorky, která měla nalézt další fragment Questova vyprávění, vycházející z životních dat tohoto amerického spisovatele (1809–1849).

Škvorecký však nevzývá pouze Poea, k němuž chová již dlouho čtenářskou a badatelskou náklonnost. Pokud první část Questova rukopisu nalezla výprava Miskatonické univerzity vedená profesorem Howardem Phillipsem Langhornem, čtenář znalý makabrních a fantastických románů pochopí v této konstrukci odkaz na dalšího amerického prozaika, H. P. Lovecrafta. Výše zmiňovaní autoři navíc tvoří specifický triumvirát: na Poeův román volně navázal Lovecraft ve svém díle *V horách šílenství* (*At the Mountain of Madness*, 1920) a také Verne ve své *Ledové sfínze* (*Le Sphinx des glaces*, 1897). Škvoreckého *Nevysvětlitelný příběh* tak tedy tvoří jakousi předmluvu, či spíše *předehru* k této trojici.

Jinou skupinu jmen v románu tvoří ta, s jejichž nositeli se Škvorecký osobně setkal, ať už je to „verneoložka“ Muriel Blaive, či profesorka němčiny Eva Althammerová. U odhalování těchto výpůjček a aluzí však může mít nepoučený čtenář problémy a román v této rovině funguje spíše jako privátní žert mezi Škvoreckým a jeho přáteli, případně nejasvěcenějšími odborníky.

Konečně i ke jménu samotného hrdiny lze přistupovat jako k šifře: latinské *Siculus* svádí, především při dalším skloňování, k záměně za české „šikula“, jde tedy o jisté *nomen omen* v souvislosti s Questovým technickým talentem a vynálezavostí. Podobně pronomen *Questus* v sobě nenápadně ukrývá anglické slovo „quest“, tedy „výprava“ či „pátrání“. Jsou to vše indicie pro čtenáře zdůrazňující, že pátrání a odhalování (a hra s tím spojená) jsou základní kameny Škvoreckého románu. Pátrání v něm je navíc násobené: v první řadě je to Questovo pátrání po osudech svého otce, Ovidia; dalším je pátrání editora Enfielda a jiných badatelů po osudu Questově a jeho rukopisu a konečně text aktivuje pátrání čtenářovo po mnoha odkazech a aluzích na literaturu i realitu, které jsou v románu neoddělitelně propojeny. Tato metaliterární detektivka však není detektivkou dějovou, jakou bylo například Škvoreckého *Lviče*. Je to hra, ve které nemusí být všechny otázky zodpovězeny a ne všechny linie musí dodržovat striktní logiku.

Ve Škvoreckého *Nevysvětlitelném příběhu* převládá nad logickými detektivními postupy radost z vyprávění a z vytváření fikčního světa, který jakoby obohacoval i reálný svět čtenářův o nové historické objevy a vysvětlení. Podobnou hříčku s fikcí, realitou, historickými objevy a Julesem Vernem vytvořil u nás už dříve Ludvík Souček v trilogii *Cesta slepých ptáků* (*Cesta slepých ptáků*, 1964; *Runa rider*, 1967; *Sluneční jezero*, 1968). Škvorecký je ve své metaliterární detektivce někdy přímočarý (propojení *Questa* s Poeovým *Pymem*), jindy naopak až enigmatický, záměrně mlhavý. Tak

z části Ovidiovy hry, kterou Questus zhlédl a zapsal ve Vindoboně a která obsahuje evidentní erotické narážky, by čtenář mohl usuzovat, proč musel Ovidius odejít do vyhnanství. Ve Feydeauově frašce, která je tomuto pseudoovidiovu textu podezřele podobná, se také vše točí kolem nevěry – nakonec k ní však nedochází, na což již v románu upozorňuje P. O. Enfield. Byla tedy za Ovidiovým vyhnanstvím nevěra, či nikoliv? A je to v tomto románu vůbec důležité? Není, *Nevysvětlitelný příběh* je jasným důkazem, že ani život, ani literatura nefungují vždy podle striktních pravidel logiky a rozumového poznání.

Pokud by snad případný čtenář neodhalil přes všechny návody a odkazy princip pátrání a hry, na kterém je román vystavěn, je pro něj na závěr knihy připojen explicitní klíč v *Poznámce autora*.

Nevysvětlitelný příběh, jak předznamenáno, vskutku nevybočuje z celoživotní autorovy tvorby a Questus Firmus Siculus není nikdo jiný než Danny Smiřický posunutý v čase o dvě tisíciletí. Questus stejně jako Danny začíná coby pubertální mladík se zájmem o erotično, oba mají ve svém životopise krátkou vojenskou kariéru a nakonec i faktickou emigraci, která je ovšem u Questa spojená s dobrodružstvím, objevitelskou cestou přes moře. Questus má však mnoho společného také s Poeovým A. G. Pymem a Škvorecký tuto paralelu ještě podtrhl tím, že si do svého románu „vypůjčil“ několik vět z Poeova románu. Vzájemné vypůjčování či téměř krádeže literárních motivů a celých pasáží navíc vzdáleně připomínají ironické scény z akademického prostředí, jak je známe ze Škvoreckého *Inženýra lidských duší*.

Škvorecký však nevychází jen ze své literární a životní minulosti. Hlásí se především k fantaskním příběhům plným neznámých objevů a kontinentů, velkých dobrodružství a nebezpečí, které byly tak vlastní Poeovi, Lovecraftovi a mnoha jiným. Škvorecký se ale ve svých téměř osmdesáti letech představil také jako autor, kterému „nestačí“ jenom fantastický příběh: z jednoduché fabule vytváří komplikované metaliterární bludiště pro pobavení své i čtenářovo, cílem je hra o literatuře, s literaturou a v literatuře.

Nevysvětlitelný příběh však zároveň přesahuje hranice komedie se spoustou omylů a ptá se také, jaký panuje vztah mezi literaturou a realitou, jak hluboce se může prolínat reálný a fikční svět a jaká je moc napsaného slova. Paralela mezi Ovidiem, vyhnaným pro své verše, a autorem samotným je nabílední (i když by zároveň v rámci fikčního světa mohl Ovidius a jeho – románová – divadelní hra o nespáchané nevěře tvořit variantu třeba k hrdinovi Kunderova *Žertu* a jeho nešťastné pohlednici).

Nejenom sílu slova demonstruje a zpochybňuje Škvoreckého román, relativizuje a zlehčuje také hranice lidského poznání, logiky a vědeckých metod, kterými „zkoumá“ svůj (pseudo)manuskript. Jde o úvahu hlubší a kritičtější, než když před třiceti lety ironicky demystifikoval seminární práce studentů literatury ve svém *Inženýru lidských duší*, kde šlo spíše o vtip, byť namířený proti akademičnosti vzdělání. Jde

o rozpad referenčního rámce jedince v (post)moderní společnosti, byť schovaný za dobrodružný příběh římského mladíka a moderního čtenáře.

Postupy alternativní historie v současné české próze uplatnil kromě Josefa Škvoreckého například také Josef Nesvadba, a to v románu *Peklo Beneš* (2002). *Nevysvětlitelnému příběhu* se ovšem svými otázkami verifikace lidského poznání, se ztrátou schopnosti a možnosti reference k realitě a smazávání hranice mezi realitou a fikcí více blíží Urbanova *Poslední tečka za Rukopisy* (vyšla také 1998).

Ukázka

Svitek III.

Fragment 1.

...ale Proculeia se jen smutně usmála a zavrtěla hlavou. „Mně taky není úplně jasné, jak to má (asi 3 sl.) Agricola“, ale Questus je hlava. (2 ř.) jsem se o to nepokoušel. Proculeia hleděla na moře, vídal jsem ji často s tím výrazem. Seděla na terase a já nevěděl, co se jí asi honí v hlavě. Smrt otcova...

Fragment 2.

...Jel jsem do Říma a nemohl jsem vypudit z hlavy myšlenku na matku, jak náhle, s jakousi vášní, skoro vykřikla: „Mstí se mu!“ a hned zmlkla a už jsem z ní...

Fragment 3.

...smutné čtení. Pamatuješ, jak jsme tamhle v knihovně poprvé četli Umění milovat? To jsme netušili, že –“ zadíval se na moře, slunce se mu zatřpytilo v jezdeckém prstenu...

(37)

Vydání

Nevysvětlitelný příběh aneb Vyprávění Questa Firma Sicula, Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 11, Ivo Železný, Praha 1998.

Překlady

Anglicky (2002): *An Inexplicable Story, Or, the Narrative of Questus Firmus Siculus*, Key Porter Books, Toronto.

Reflexe

Škvoreckého nový román je (zcela v duchu Poeově) románem o mysteriu života a literatury, které neustále překračuje hranice rozumového poznání. Naivita Questova se pouze obtížně dopátrává pravdy o okolnostech života a smrti jeho otce. Vědecky racionální vykladači jeho textu pouze vrší na sebe falešné záhady, protože věci, které nejsou rozumově vysvětlitelné, pro ně neexistují. Řetězení omylů je hlavním kompozičním principem, který ironizuje snahu racionalizovat a systematizovat i rozumem neuchopitelné. Tak jako v *Příběhu inženýra lidských duší* čerpá Škvorecký ze své zkušenosti z amerického a kanadského univerzitního prostředí. Jeho lehká, zábavná próza v duchu a stylu Poeově klade otázky po vztahu člověka k tomu,

co přesahuje jeho poznání. [...] Jako celek dospívá text teprve v závěru k odhalení všech literárních mystifikací, záhady však zůstávají záhadami a Škvorecký bořitelem falešných mýtů, tentokrát ne ideologických, ale spíše noetických a literárněvědných.

Helena Kosková: „Nový román Josefa Škvoreckého“, *Tvar* 1999, č. 7, s. 13.

Jde o text, který i v případě tak variabilního spisovatele, jakým je Škvorecký, vypadá na první pohled neobvykle: jako nějaká literární stavebnice poskládaná z průhledně mystifikujících součástí, jež si pro zábavu sestrojil a vzájemně propojil excentrický profesor literární komparatistiky na penzi, na níž se příjemně nudí, a tak se zabývá fantazírováním à la „co by kdyby“. Skutečně, čteno bez alespoň přibližného vědomí kontextu a bez jisté znalosti autorových preferencí a zálib může poslední Škvoreckého knížka působit jako výstřelek, jako něco sice „pozoruhodného“, erudovaně „složeného“, ale zároveň podivného a do sebe uzavřeného. Zkrátka jako rozmar starého literáta a učence, v každém případě pak nejméně „realistická“ Škvoreckého kniha, jež je celá zasazena do světa literární umělé reality a je vlastně odkazem jen a pouze k literatuře.

Jiří Peňás: „Edgar Allan a Smiřický. Poeovská pokušení Josefa Škvoreckého“, *Respekt* 1999, č. 5, s. 18.

Dvě slova z exponovaných míst textu, která nový román Josefa Škvoreckého až dotud nejpřesněji vysvětlují, jsou žert a stroj. Slovo žert dostává čtenář hned úvodem v dedikaci „*Zdeně tenhle žert...*“ – tedy jako svého druhu klíč ke všemu, co bude následovat. [...] Slovem stroj se tu pak odpovídá nejen na jednu z hlavních otázek nastolených questovskými zlomky. Přiléhá i k chodu románu samého. Jeho různé součásti do sebe zapadají jako ozubená kola, skladebný rytmus má patřičné tempo i gradaci. Pokud jde o vypravěčský výkon v užším slova smyslu, je to jistě zásluha autora. Così z mechanické dokonalosti *Nevysvětlitelného příběhu* jde však na vrub i žánrovému východisku. [...] Teprve poslední třetina románu tedy vnáší skutečné tajemství ne snad do Questova příběhu, ale přímo do vztahu mezi literaturou a skutečností, jenž je jako problém v románu neustále na různých úrovních nastolován. Naděje, že lze odpovědět na otázku Jak to bylo doopravdy, mizí v nenávratnu.

[...] Nový román Josefa Škvoreckého se tak v posledku z kritické detektivky proměňuje v láskyplný hold literatuře, která neexistuje dříve ani později než život a z níž se nedá ani na nejavantgardnějších plavidle interpretace doplout nikam jinam než zase do literatury.

Pavel Janáček: „Ovidius, Poe, Verne, Škvorecký a román, který jede jako stroj“, *Mladá fronta Dnes* 8. 2. 1999, s. 12.

Bibliografie ohlasů

KNÍŽNĚ: H. Kosková, *Josef Škvorecký*, Praha 2004.

STUDIE: P. Bílek, *Týden* 1999, č. 42, s. 52–54, též in *Danny* 2000, prosinec, s. 34–36; V. P. Polách – I. Procházková, *Cesta tam a zase zpátky v české literatuře*, Praha 2003, s. 173–186, též zkráceně in *Danny* 2003, č. 1, s. 18–26; A. Vidmanová, *Česká literatura* 1999, č. 5, s. 554–557.

RECENZE: J. Jandourek, *Souvislosti* 1998, č. 3/4 (37/38); H. Kosková, *Tvar* 1999, č. 7; J. Peňás, *Re-spekt* 1999, č. 5, též in *Danny* 2000, prosinec, též in *Deset procent naděje*, Praha 2002, s. 85–88; J. Lukeš, *Literární noviny* 1999, č. 6; J. Suk, *Nové knihy* 1999, č. 8; P. Janáček, *Mladá fronta Dnes* 8. 2. 1999, též in *Danny*, prosinec 2000; J. Loewy, *Lidové noviny* 26. 10. 1999; P. Adler, *Danny*, 2003, č. 1.

Vladimír P. Polách